

ÇANKIRI İLİ MERKEZ İLÇESİ GELENEKSEL GELİN KİYAFETİNİN KONSERVASYON SÜRECİ* **

The Conservation Process of Traditional Bridal Dress From Çankırı Central District

Aysen SOYSALDI¹, Gözde UZGİDİM²

ÖZET

ABSTRACT

Bir ulusu simgeleyen en temel dinamiklerden biri giyim kültürünün zenginliğidir. Toplum içi sınıf statüsünün belirlenmesinde giyim kültürünün zenginliği ve çeşitliliği oldukça etken bir parametredir. Türk toplumunun Orta Asya'dan Anadolu'ya ve hatta Balkanlara yayılan kültürü içinde giyim önemli bir etnografik malzeme sunmaktadır. Çalışmanın amacı özel bir koleksiyonda bulunan Çankırı yöresine ait 19.yüzyılın başı olarak tarihlendirilen gelinlik ve tamamlayıcı unsurlarının belgelenmesidir. Manevi değeri olan bu eserlere önceden herhangi bir koruma uygulaması yapılmamıştır. Eserler, şahıs tarafından boğçalanmış olarak sandıkta özenle saklanarak günümüze kadar gelebilmiştir. Araştırma doğrultusunda eserler kumaş, süsleme özellikleri ve bozulma durumu olarak üç temel başlıkta ele alınarak belgelenmiştir.

Bu çalışma tarama modelinde bir betimleme olup, aynı zamanda deneysel koruma yöntemlerini içermektedir. Araştırma örneklemini oluşturan gelin kıyafetinin içinde üçetek entari, cepken, don ve aksesuar parçası olarak peşkir yer almaktadır. Genel anlamda farklı malzeme gruplarının kullanıldığı tekstil eserlerinde bozulmaların daha fazla ve farklı çeşitlerde olduğu bilinmektedir. Klaptan ile dokunan veya süsleme yapılan kumaşlarda temel anlamda görülen bozulmaların yanında korozyon da görülmektedir. Nitekim ele alınan eserde de klaptanda korozyon oluşmuştur. Ayrıca katlı halde duran kıyafetin temas ettiği diğer bölgelerde de korozyon kaynaklı pas lekeleri göze çarpmaktadır. Peşkirde sandık lekelerinin oluşumu oldukça fazladır. Üçetek ve cepkenin işlemelerinde sökülmeler mevcuttur. Bazı bölgelerde doku kaybı ve işlemelerde kopmalar bulunmaktadır. Üçeteğin astarında kullanımdan kaynaklı ter lekeleri oluşmuştur. Ayrıca kol bölgesinde astar takviyesi yapılarak yeni bir astar dikilmiştir.

Gelin kıyafeti özelliklerine uygun olarak eser tespit raporu hazırlanmıştır. Bu rapor doğrultusunda belgeleme işlemleri ve konservasyon süreci belirlenmiştir. Elde edilen bulgulara göre müdahale yöntemleri tespit edilip uygulanmıştır. Lif ve renk analizleri laboratuvarında yapılmıştır. Tespit raporu genel ve detay fotoğraflar ile güçlendirilmiştir. Yapılan çalışmalar ile eser belgelenmiş olacak ve ileriye yönelik uygun koşullarda korunması için önerilerde bulunarak eserin daha uzun süre yaşatılması sağlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tekstil konservasyonu, temizlik, sağlamaştırma, belgeleme, Çankırı.

One of the most fundamental dynamics symbolizing a nation is the richness of the clothing culture. The richness and diversity of clothing culture is a very active parameter determining the status of class in society. The aim of the study is to document the wedding dress and its complementary pieces, dated as the beginning of the 19th century, which belonging to a private collection found in Çankırı. No conservation practices has been made to these works beforehand. The artifacts have survived to the present day by carefully preserving them in a packing case by the person. In line with the research, the works are documented in three main titles: fabric, decoration features and deterioration.

This study is a description of the screening model and also includes experimental methods. In general, it is known that there are more and different kinds of deterioration in textile artifacts where different material groups are used. Corrosion is also observed in fabrics woven with klaptan. In addition, rust stains caused by corrosion can be seen in other areas where the dress is in contact with the coat. The formation of packing case stains is very high in towel. There are disassemblies in the embroidery of wedding gowns and jupe. In some regions, there are loss of piece and tears in embroidery. Sweat stains caused by use were formed on the undercoat of wedding gowns. In addition, a new undercoat has been erected in the arm area.

The artifact identification report has been prepared in accordance with the characteristics of the bride's dress. In accordance with this report, documentation and conservation process were determined. The artifact will be documented and it will be kept alive for a longer time by making suggestions for preservation under appropriate conditions.

Keywords: Textile conservation, cleaning, consolidation, documentation, Çankırı.

1. ORCID: 0000-0002-0477-3612

2. ORCID: 0000-0003-3872-0700

1. Prof. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, asoyosalster@gmail.com

2. Arş. Gör. Dr. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, gozdeuzunca@gmail.com

* Soysaldi, A., Uzgidim, G. (2020). Çankırı İli Merkez İlçesi Geleneksel Gelin Kıyafetinin Konservasyon Süreci. *Akademik Sanat*, 5(11), 30-43.

** Bu çalışma 24-25 Haziran 2020 tarihli Uluslararası Genç Bilim ve Sanat İnsanları Sempozyumu'nda bildiri olarak sunulmuştur.

EXTENDED ABSTRACT

One of the most fundamental dynamics symbolizing a nation is the richness of the clothing culture. The richness and diversity of clothing culture is a very active parameter determining the status of class in society. Clothing is an important ethnographic material in the culture of Turkish society spreading from Central Asia to Anatolia and even the Balkans. It has traditional clothing with local features in every region of Anatolia. Each region has its own daily and ceremonial costumes for men and women.

The aim of the research is to document the wedding dress and its complementary elements in a private collection belonging to the Çankırı region that are dated to the beginning of the 19th century. No conservation practices has been made to these works beforehand. The artifacts have survived to the present day by carefully preserving them in a packing case by the person. In line with the research, the works are documented in three main titles: fabric, decoration features and deterioration.

This study is a description of the screening model and also includes experimental methods. Consolidation and cleaning methods have been applied in the context of experimental conservation. This dress is an example of the bridal dress based on the local dress of the region, so it is also a sample of the research.

The bride's dress, which constitutes the research sample, includes wedding gowns, jupe, underpants and towel as an accessory piece. Since it is used on a special day and has a spiritual value for the person, the decoration features of the dress are very rich. In weaving of wedding gowns, patterning is made from warp and weft. Silk is used in its warp and gold is used in weft. With these materials, magnificence and showiness are emphasized.

The basic part of the bride's dress is a wedding gown. It has been determined that the fabric type of this piece is sevai. Sevai is a type of fabric used by the public on special occasions, especially in ceremonies. Jupe, which is one of the pieces of the bride's dress, is made of broadcloth. The artifact, which contains various embroidery techniques, is decorated with organic and inorganic materials. Underpants, which is plain fabric, is worn under the wedding gowns. It does not have any figuration. The type of fiber used in weft and warp of towel is linen. Turkish embroidery technique is dominated by a composition consisting of flowers and twigs.

In general, it is known that there are more and different kinds of deterioration in textile artifacts where different material groups are used. Corrosion is also observed in fabrics woven with klaptan. In addition, rust stains caused by corrosion can be seen in other areas where the dress is in contact with the coat. The formation of packing case stains is very high in towel. There are disassemblies in the embroidery of wedding gowns and jupe. In some regions, there are loss of piece and tears in embroidery. Sweat stains caused by use were formed on the undercoat of wedding gowns. In addition, a new undercoat has been erected in the arm area.

The artifact identification report has been prepared in accordance with the characteristics of the bride's dress. In accordance with this report, documentation and conservation process were determined. In line with the findings, intervention methods were applied. Fiber and color analyses were done in the laboratory. In general, the consolidation process was approved for ravel out and loss of piece. The completion was not preferred in order not to damage the originality of the artifact. The artifact is dust-free by dry cleaning method. In spite of the fact that there is a metal-based material and the risk of leakage in paints, wet cleaning was not considered appropriate. The identification report has been reinforced with general and detailed photographs. The artifact will be documented and it will be kept alive for a longer time by making suggestions for preservation under appropriate conditions.

GİRİŞ

Kültürel, yöresel, etnik gibi birçok unsuru içinde barındıran giyim kuşam ürünleri; kullanıldığı toplum hakkında önemli bilgiler sunan maddi kültür varlıklarıdır. Ancak, modern yaşamın getirdiği değişim ve yenilikler yöresel giysilerin barındırdığı öz değerlerin değişikliğe uğramasına yol açarak yozlaşmalarına veya yerlerini günün modasına uygun giysilere bırakarak yok olmalarına neden olmaktadır (Koca ve Kumaş, 2015: 84). Yerel halkın ürettiği ürünler, kendi kimliklerini yansıtmaları bakımından ayrıca bir öneme sahiptir.

Etnografik eserler, halkın ürettiği eserler olduklarından geçmiş ile gelecek arasında bağ oluşturan sanat eserleri ve dolayısıyla kültürel miras ürünleridir. Yerel halk tarafından üretilen, toplum belleğinin canlı tutulduğu eserlerdir. Etnografik eserler arasında tekstil eserleri oldukça özel bir yere sahiptir. Günlük yaşamın bir parçası olan bu eserler, aynı zamanda özel günlerde farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Özellikle düğün törenleri gibi manevi anlamı yoğun olan günlerde, tercih edilen kıyafetlerin özellikleri de değişmektedir. Seçilen kumaşın türü, desen özellikleri, tamamlayıcı aksesuarları ve süsleme unsurları daha ihtişamlı ve günlük yaşamda kullanılanlardan farklıdır. Süsleme unsurlarında çeşitlilik oldukça fazla olup, klaptan, tel, boncuk, düğme gibi metal kökenli malzemeler kullanılmaktadır. Tekstilin organik kökeninin yanı sıra bu malzemelerin kullanımı tarihi tekstil ürününün kompozit bir yapıya dönüşmesine sebebiyet vermektedir. Bu bağlamda malzeme analizi ve müdahale öncesi karar verme ölçütleri önem taşımaktadır.

Tarihi tekstiller ile ilgili elde edilecek bilgiler, eserin uzun süreli yaşatılmasında oldukça büyük bir öneme sahiptir. Hammadde tayini, renk ve boya analizleri gibi veriler eserin temel bilgilerini sağladığı için, bu ölçütte alınacak kararlar eserin geleceğini belirlemektedir.

Nitekim Tozun (2017: 272) tarihi tekstiller ile ilgili elde edilecek bilginin önemini şu şekilde vurgulamaktadır;

- Konservatörlerin, uygun materyalleri ve uygulamaları seçerek uygun koruma tedavileri hakkında karar verebilmeleri,
- Konservatörlerin, eserlerin özgünlüklerini doğrulamaları ve bunları müzelerde sergilemeleri ve uygun koruma koşullarını seçmeleri,
- Eserlerin güvenli ortamlarda düzgün bir şekilde depolanmasının sağlanması, böylece parçalanmalarının önlenmesi veya yavaşlatılması
- Belirli zamanlarda veya coğrafi alanda belirli tekniklerin uygulandığı gerçeğine dayanarak, tarihsel sorulara cevap verilebilmesi ve tekstillerin üretim yerinin ve tarihinin karakterize edilmesi için önemlidir.

Koruma, disiplinler arası çalıştırmayı gerektiren geniş kapsamlı bir kavramdır. Geniş anlamda kültür varlıklarını güvenle geleceğe taşımak için yapılan sürekli bakım, konservasyon, restorasyon, izleme, denetleme ve belgeleme çalışmalarını kapsamaktadır. Eserin durumuna doğrudan müdahaleyi, onu stabil tutmayı ve daha fazla bozulmasını önlemeyi amaçlayan tüm eylemleri ve önlemleri içermektedir. Koruma (konservasyon) yöntemleri *pasif koruma ve aktif koruma* olarak iki ana başlıkta incelenmekte olup, temel amaç eserin en az müdahale ile orijinal yapısını bozmadan koruyabilmektir. Nitekim ICOM önleyici korumayı ‘*gelecekte meydana gelebilecek bozulma veya kaybın minimize edilmesini amaçlayan tüm önlemler olarak*’ tanımlanmaktadır. Bu önlemler “*indirekt / pasif yöntemler*” olup, eserlerin strüktür ve malzemelerine direkt müdahaleyi içermemektedir. ICOM’a göre bazı uygun önleyici koruma örnekleri; envanter çalışması, depolama, paketlenme, nakliye, güvenli taşıma, güvenlik, çevresel yönetim (ışık, bağıl nem, kirlilik ve haşere kontrolü), acil durum planlaması, çalışanların eğitimi, halkın bilinçlendirilmesi, yasal mevzuata uyum olarak belirlenmiştir (Ahunbay, 2019: 247; Kuzucuoğlu, 2017: 339).

Eserin türü, fonksiyonu, niteliği bakılmaksızın uyulması gereken genel konservasyon ilkeleri şu şekildedir:

- Eserin uygulama öncesi, sırası ve sonrası yazılı ve görsel olarak belgelenmesi yapılmalıdır.
- Esere gerekli ise müdahale edilmelidir.
- En az müdahale ile en fazla fayda hedeflenmelidir.
- Geriye dönüşlü malzeme ve yöntem seçilmelidir.
- Eserin orijinalliği bozulmamalıdır (Eskici, 2013).

1. Materyal ve Yöntem

Çalışmanın amacı özel bir koleksiyonda bulunan Çankırı yöresine ait 19.yüzyılın sonu olarak tarihlendirilen gelinlik ve tamamlayıcı unsurlarının belgelenmesidir. Manevi değeri olan bu eserlere önceden herhangi bir koruma uygulaması yapılmamıştır. Eserler, şahıs tarafından bohçalanmış olarak sandıkta özenle saklanarak günümüze kadar gelebilmiştir. Çalışma doğrultusunda eserler, kumaş, süsleme özellikleri ve bozulma durumu olarak üç temel başlıkta ele alınarak belgelenmiştir.

Belgeleme çalışmasında eserin genel ve detay fotoğrafları çekilmiş, teknik, desen ve koruma yönünden eser dosyası oluşturulmuştur. İpliklerin hammadde tayini ve ColorQA Pro System programını içeren portatif renk ölçer ile renk analizleri yapılmıştır. İpliklerin türü, kumaşın renk, desen, kompozisyon özellikleri ve günümüzdeki durumu ile ilgili detaylı bir envanter kaydı oluşturulmuştur.

Bu çalışma tarama modelinde bir betimleme olup, aynı zamanda deneysel koruma yöntemlerini içermektedir. Deneysel koruma bağlamında sağlamaştırma ve temizlik yöntemleri uygulanmıştır. Bu kıyafet yöresinin yerel giyimine dayalı gelin kıyafetlerinin bir örneğini oluşturmaktadır, dolayısıyla çalışmanın da örnekleimidir.

Çalışma örneklemini oluşturan gelin kıyafetinin içinde üçetek entari, cepken, don ve aksesuar parçası olarak peşkir yer almaktadır. Özel günde kullanılması ve kişi için manevi değeri olması sebebiyle kıyafetin süsleme özellikleri ve malzemeleri oldukça zengindir. Kullanılan bu malzemeler ile süsleme özelliğinin yanı sıra malzeme açısından da ihtişam ve gösteriş vurgulanmıştır.

2. Eserlerin Özellikleri

2.1.Eserlerin Kumaş Özellikleri

Gelin kıyafetinin temel parçası üçetek entaridir. Bu parçanın kumaş cinsinin sevai olduğu tespit edilmiştir. Sevai halkın özellikle evlenme törenlerinde gelinlik olarak kullandıkları kıymetli bir kumaş çeşididir. Çözüğünde ipek, zemin atkısında pamuk, desen atkısında ise klaptan¹ kullanılmıştır. Sevai dokunmasında çözgüden ve atkıdan desenlendirme yapılmıştır. Kumaşın ipek çözgüleri pembe renklidir. Sevai kumaş zemini bezayağı dokuma olup, bezemelerde çözgüden ve atkıdan (Fotoğraf 1) desenlendirme yapılmıştır. Klaptanda ise dimi örgülü (S) yönlü çözgüden desenlendirme vardır. Kumaşta dikey hatlarla bölünmüş desen yolları bulunmaktadır. Bu geniş desen bantlarında S kıvrımlı dallı çiçekli bezemeler bulunmaktadır. Ayrıca bitkisel bezemede klaptan ile atkıdan desenlendirme görülmektedir.

Fotoğraf 1: Üçetek a) dokuma ve desen detay b) İç kısmı dokuma detay

Gelin kıyafetinin parçalarından biri olan cepken, çuha kumaşından üretilmiştir. Cepken; vişne kurusu renginde olup, astarı mavi renklidir.

Kıyafetin aksesuar parçası olan peşkirin atkı ve çözgüde kullanılan lif türü ketendir. Peşkirin eni 41,5 cm, boyu ise 104,5 cm'dir. Peşkir, Türk işi olarak bilinen, pesent ve sarma iğne teknikleri ile işlenmiştir. Peşkirin iki kısa kenarında

¹ İpek veya pamuk iplik üzerine gümüş veya altın telin sarılmasıyla elde edilen metal ipliktir.

içe bakan, çelenk biçimli stilize ikişer adet motiften oluşan bezeme yer almaktadır. Atkı ve çözgü ipliği doğal keten rengi, desen ipliğinde ise mavi, yeşil, kahverengi ve devetüyü renkleri kullanılmıştır.

2.2. Eserlerin Model ve Süsleme Özellikleri

Üçetek entarinin tam boyu 133,5 cm, bel çevresi 100 cm, kol boyu 71,5 cm'dir. Entari gelenekli üç eteğin tüm parçaları ve model detaylarına sahiptir. Üç eteğin iki ön ve arka peşlerinde, yan ve ön kenarlara uzun parçalar eklenerek etek ucu genişletilmiştir. Kollar düz kare biçimli olup kol altına üçgen katlanarak eklenen kare/kuş parçası, hareket rahatlığı sağlamaktadır (Fotoğraf 2). Ayrıca ön sağ peşin iç yanında, astara dikilen ve bel hizasından kalçaya doğru cep ağzı açıklığı olan gizli cep bulunmaktadır. Hâkim yakalı ve göğüs hizasına kadar V şekilli yaka açıklığı vardır. Kollarının sallama yen kenarları, ön ve arka etek kenarları boydan boya hazır harçlar (kaytan²) (URL 1, URL 2) ile kordon tutturma tekniğinde süsleme yapılmıştır. Ön düğmelerden ilk üçü kazaziye örgü düğmedir. Sonraki düğmeler bordo renkli olup eser sahibi eklemiştir. Üçetek tamamen el dikişi ile dikilmiş olup iç astarı ve kenar süsleme harç tutturma işlemlerinde teyel ve çırpma dikişi yapılmıştır (Fotoğraf 3).

Fotoğraf 2: a) Kare/kuş parçası b) Gizli cep c) Hakim yaka ve düğme görüntüsü

Fotoğraf 3: Elde astar ve harç tutturma teyeli, çırpma dikişi

Cepkenin boyu 38,5 cm, en 48,5 cm, kol boyu ise 40 cm'dir. Cepken, hakim yakalı, düz kol ve kol altında kare kuş parçası bulunan kısa cepkendir. Üzerinde çeşitli işleme teknikleri ile organik ve inorganik malzemelerden süslemeler yapılmıştır. Cepkenin yaka, ön açıklığı ile alt kenarı ve kol uçlarında, altın sırma kordon tutturma tekniğinde, kenar suyunda S kıvrımlı dal ve ön bedende şamdan motifinden oluşan süsleme yapılmıştır.

Don, üçetek entarinin altına giyilen desensiz bir kumaştan dikilmiş bir alt giysidir. Düz astarlık saten kumaştan dönem özelliğini yansıtmayan yeni eklenmiş bir parçadır.

²İpek veya pamuktan yapılmış sicim. Kaytancı: İplikhânelerde kopan, yerinden kayan kaytan yahut şeritleri bağlayan, yerine takan işçi. Ayrıca eski dönemlerde kapalıçarşidakaytancılar önemli bir meslek dalı idi

3. Konservasyon ve Belgeleme Çalışmaları

Etnografik tekstiller özellikle Anadolu'da genel olarak kişilerin evlerinde bulunmakta, ancak zamanla müzeye verilmekte veya sandıklarda saklanmaktadır. Daha çok günlük yaşantıda kullanılan peşkir, örtü, cepken, kese gibi ürünleri kapsamaktadır. Keten, pamuk, ipek ve yün lifleri ile dokunmuş organik kökenli eserlerdir. Bu eserlerde görülen en temel kirlenme biçimi sandık lekesidir. Ayrıca atalarından çocuklarına yani geçmişten geleceğe miras bırakılmak istenilen eserlerde ise kullanılmış olduğundan dolayı ter lekeleri bulunmaktadır. Ter lekeleri bu tip eserlerde temel sorunlardan birisi olup, kişilerin yapısı sebebiyle asidik veya bazik olabilir (URL 3). Sandık gibi kapalı ortamlarda mikroorganizmalar da oldukça zarar verici konumdadır. Tekstil eserinin kimyasal bileşimi ve ortam koşullarına göre küf, mantar, bakteri, güve, böcek gibi mikroorganizmalar oluşabilmektedir. Tekstillerin bu komplike yapısı büyük hasarlara ve hatta eserlerin yok olmasına bile neden olmaktadır.

Dolayısıyla eserlerin organik kökenli olması, müdahale yöntemlerinde karar verme ölçütlerinin ve uygulanacak işlemlerin özenli ve dikkatli olmasını gerektirmektedir. Konservasyon sürecinde temizlik, sağlamaştırma ve belgeleme işlemleri yapılmıştır.

3.1. Konservasyon İşlemleri

Eserlerin durumu nedeniyle ıslak temizlik veya kimyasal temizlik işlemleri uygulanmamış olup sadece peşkirde kondisyonu iyi olması ve boya akması olmadığından dolayı ıslak temizlik yapılmıştır. Bu işlemlerinin tercih edilmemesinin nedeni özellikle üçetekte kullanılan klaptanın belirtilen müdahaleler sonrası korozyona uğrama riskinden dolayıdır. Dolayısıyla vakumlu temizlik ve buharlı temizlik yöntemleri tercih edilmiştir.

Toz ve kiri temizlemenin en güvenli yolu vakumlu temizliktir. Liflerin gevşek olması, kumaşta sökülmeler ve boncuk, düğme gibi süsleme unsurları olması durumunda vakumlu temizlik zararlı olabilir. Ancak bu durumu önlemenin iki yolu vardır. Birincisi eseri tekstile zarar vermeyen elastik bantlar ile ince kumaşa tutturmak, ikincisi ise genellikle daha büyük ebattaki düz tekstiller için kullanılan ahşap çerçeveye tutturulan ince bir ağ veya kumaş ile temizlik yapmaktır (URL 4).

En düşük ayarda çalıştırılan vakum cihazının ucuna gaz bezi konularak eserlere kuru temizlik uygulanmıştır. Eserin üzerine pamuklu mermerşahi kumaş konmuştur ki sürtünmeden kaynaklı lif yıpranmaları veya lif kopmaları önlenmeye çalışılmıştır. Bu şekilde eserler üzerindeki toz ve kirler uzaklaştırılmıştır. Kuru temizlik sonrası eserlere buharlı temizlik yöntemi uygulanmıştır.

Buhar ve basınçlı hava, özellikle ev tekstili ve mobilyalarda leke çıkarmak için kullanılan yöntemlerden birisidir. Tarihi tekstillerde ise esere zarar verme olasılığı az da olsa vardır. Eserde gizlenen kirler sıcak havanın etkisi ile çözülebilir ve liflere zarar verebilir (Timar Balazsy ve Eastop, 2011: 238). Ancak kontrollü kullanımı durumunda hiçbir kimyasal madde kullanılmadığı için tercih edilen bir yöntemdir. Nitekim Metin (2020: 9); 'basınçlı buhar (nemli ısı-buhar-basınçlı) uygulamasını biyolojik temizleyici olarak medikal ortamlar için uygulanabilen, kimyasal kullanmaksızın yapılan önemli bir yöntem olarak belirtmektedir.

Buharlı temizlik, bakteri, mikrop ve virüslerin büyük bir kısmı kimyasal kullanmadan yok eden tamamen doğal bir yöntemdir. Isının ve buharın bileşimi sayesinde, kimyasal eklentiler gerektirmeden sterilizasyon etkisi sağlanır. Kokular da güvenilir bir şekilde giderilir. Temizliğin yanı sıra ütüleme ve kumaş bakımı için de çarpıcı sonuçlar sağlamaktadırlar. Buharla temizlemede herhangi bir kimyasal kullanılmaz. Buhar gücü ve ısının bir araya gelmesi ile iki bez arasındaki değerli malzemenin kirleri temizlenebilmektedir. Değerli tekstillerin ıslatılmasına gerek kalmadan temizlenmesi ve bakımının yapılması mümkündür. Aslında buharlı temizlik dolapta uzun süre kalmış kırıksıklığı olan hassas kıyafetleri düzleştirme için, ter kokusunu ve kumaştaki ter etkisini yok etmek için, tabii ki kırıksıklığı açmak ve doğal parlaklığa kavuşturmak için özellikle keten ve ipekli kumaştan yapılan kıyafetlerde oldukça yaygın uygulanan geleneksel bir temizleme yöntemidir.

Hassas tekstillerde uygulanan buharlı temizleme işlem aşamaları;

- Buharlı temizlik yapılacak esere öncelikle vakumlu temizlik işlemi uygulanır. Vakumlu temizlik ile eser tozdan arındırılır ve böylece tekstilin zarar görmesi, çürümesi engellenir.
- Vakumlu temizlik sonrası, buharlı temizlik yapılacak yüzeyin altına havlu ve üstüne mermerşahi veya tülbent yerleştirilir.
- Kullanılan havlu ve tülbent sıcak suda yıkanarak apreden arındırılmış renksiz, doğal beyaz olmalıdır. Bu havlu ince olmalı, havlu ve tülbent hafif nemli olmalıdır.

- Buharlı temizleme işlemi yapılırken ütünün seçme düğmesini çevirerek “max” ayarı seçilir.
- Buharlı ütü bu tülbent üzerinde dairesel hareketler yaptırarak yüzeyin 3-5 mm. üzerinde (paralel durumda) tutulur.
- Hijyenik buhar içeren güçlü dalgalar bırakmak için buhar bırakma düğmesine sürekli basılır.
- Nihai sonucu alabilmek için tüm kıyafet hem yüzünden hem de tersinden (ters-yüz edilerek iki defa) 1. ve 5.maddelerdeki işlemler tekrar edilerek buhardan geçirilir.

Çalışma kapsamındaki tarihi tekstillerde altın sim/klaptan malzemesi kullanımından dolayı altının korozyona maruz kalmaması için her iki yüzeye havlu kullanılarak buhar verilmiştir. Eserler ters-yüz edilerek hem yüzünden hem de tersinden buharlı temizleme uygulaması yapılmıştır. Bu işlem geleneksel buharlı temizlik yönteminden ilham alınarak uygulanmıştır. İlk deneysel çalışma Atatürk’ün Milli Mücadele sırasında ikamet ettiği, Gar-Direksiyon binasındaki müzede bulunan sırma işlemeli yorgan yüzünden yapılan yatak örtüsünde uygulanmıştır (Soysaldı, 2012:63). Söz konusu uygulamadan çok iyi sonuç alınmış olduğu için bu değerli üçetek gelinlik, cepken ve peşkirden oluşan eserlere uygulanabilecek en doğru konservasyon uygulamasının bu işlem olduğuna karar verilmiştir. Bu sayede uzun süre sandıkta kalan ve üzerinde ter ve sandık lekeleri bulunan kıyafet üzerinde oluşan herhangi bir biyolojik zararın önlenmiş olduğu düşünülmektedir.

İlk uygulamada eserin altına saf su ile nemlendirilmiş havlu serip üzerine de saf su ile nemlendirilmiş mermerşahi kumaş örtülmüştür. Kir ve biriken kimyasal tuzlar bu işlem ile yardımcı kumaşa geçmiştir (Fotoğraf 4). Bu işlem entari ve cepkende hem yüzünden, hem de tersinden uygulanmıştır.

Fotoğraf 4: Buharlı temizlik uygulaması

Ayrıca cepken ve üçetek entaride sağlamaştırma işlemleri uygulanmıştır. Üçetek süslemesinde kullanılan hazır harçlar genellikle sökülümüş durumda olup, esere sabitlemesi yapılmıştır. Üçeteğin sol ön parçasında dikiş açılması, sağ ön parçasında kumaş çözümleri erimiş, atkılar kalmış durumdadır. Eser sahibi tarafından kol altlarına (kuş) genişletmek için ilave kumaş yapılmış ve renk farklılığı dikkat çekmektedir.

Fotoğraf: 5 Sökülen harcın tutturma işlemi

Fotoğraf 6: Sağlamaştırma ve yumuşak uçlu fırça ile temizlik işlemleri

Cepken süslemelerinde yer yer sökülmeler mevcuttur. Sökülmeler süslememin kompozisyonuna göre tutturulmuş olup, eserin orijinallliğini bozmamak için bezemede eriyip kaybolan kısımlarda tamamlama yapılmamıştır.

Fotoğraf 7: Cepken a) müdahale öncesi b) müdahale sonrası,yaka ve sol ön parça detayı.

Eserler, konservasyon işlemleri bittikten sonra yıkanıp ütülenmiş tülbent kumaşa sarılmıştır. Eserlerin altına ve üst üste temas eden kısımların arasına tülbent kumaş yerleştirilip birbirine sürtünmesi engellenmiştir.

Peşkirin işleme ipliklerinde boya akması testi yapılarak ıslak temizlik için uygun olup olmadığına bakılmıştır. Renkli ipliklerde boya akması olmadığını tespit ettikten sonra 30 °lik süzölmüş saf su ve noniyok deterjanlı suda yarım saat bekletilip, hafifçe elle dokunarak ıslak temizlik yapılmıştır. Bu deterjanın uzaklaştırılması için oda sıcaklığında saf su ile üç defa tekrarlanan durulama işlemi son derece hassasiyetle yapılmıştır. Durulama suyu temiz hale gelince yıkanarak temizlenmiş iki beyaz havlu arasına alınarak rulo yapılmış ve fazla suyun havluya geçmesi sağlanmıştır. Yine kuru beyaz bir havlu üzerinde iç mekânda ışıktan uzakta kurutulmuştur. Son olarak temiz, yıkanmış kuru tülbent arasında baskı yapılmadan hafif bir ütöleme ile işlem tamamlanmıştır.

Fotoğraf 8: Eserlerin tülbent kumaşa sarılarak saklama işlemi.

3.2. Belgeleme Çalışmaları

Günümüze kadar gelebilen tarihi tekstil eserlerinin, gelecek kuşaklara aktarılabilmesi için konservasyon işlemlerinin doğru ve eserin özelliğine, niteliğine ve bulunduğu duruma uygun olarak yapılması gerekmektedir. Tekstil eserlerinin doğru bir şekilde incelenip koruma işlemlerinin yapılabilmesi için teknik yönden analizinin detaylı ve uygun yöntemlerle yapılmasına dikkat edilmelidir. Eserlerin türüne göre yapılan teknik analiz sonucunda tespit raporu oluşturulur ve bu bilgiler eserin künyesini içerir. Nitekim analiz raporunda verilen yanlış bilgiler, ileriki dönemlerde rapor doğrultusunda esere müdahale edilmek istenildiğinde eserin zarar görmesine veya yok olmasına yol açabilir. Bu nedenle, incelenecek eserler ile ilgili hazırlanan tespit raporunun (bilgi formlarının) eksiksiz ve eserin özelliğine göre hazırlanması gerekmektedir (Uzgidim ve Akyol, 2019:381). Nitekim çalışma kapsamında tespit raporu, renk analizleri, teknik çizimler, detay ve genel fotoğrafları ile belgeleme işlemleri tamamlanmıştır.

Eserlerde kullanılan renklerin analizi Tablo 1, 2 ve 3'te belirtilmiştir.

RENK	R	G	B	L*	a*	b*
Pembe	168	106	88	51.9797	22.7295	20.4375
Altın	133	104	75	46.1708	7.4840	20.7510

Tablo 1: Üçetek İpliklerinin Renk Analizi

RENK	R	G	B	L*	a*	b*
Mavi	86	137	184	55.4111	-3.4616	-29.8505
Turuncu	117	61	44	32.4831	22.7320	21.2755
Sarı	170	150	123	63.1679	3.1511	16.9762
Vişne kurusu	31	21	22	7.9992	5.3091	1.2271

Tablo 2: Cepken İpliklerinin Renk Analizi

RENK	R	G	B	L*	a*	b*
Mavi	24	55	83	22.1281	-1.1606	20.3873
Yeşil	69	76	23	30.7870	-9.9626	22.6843
Krem (atkı-çözgü)	166	158	145	65.4400	0.6127	7.8241
Kahverengi	52	36	23	15.7665	5.6069	11.6529
Deve tüyü	211	180	152	75.3008	6.9784	18.4278

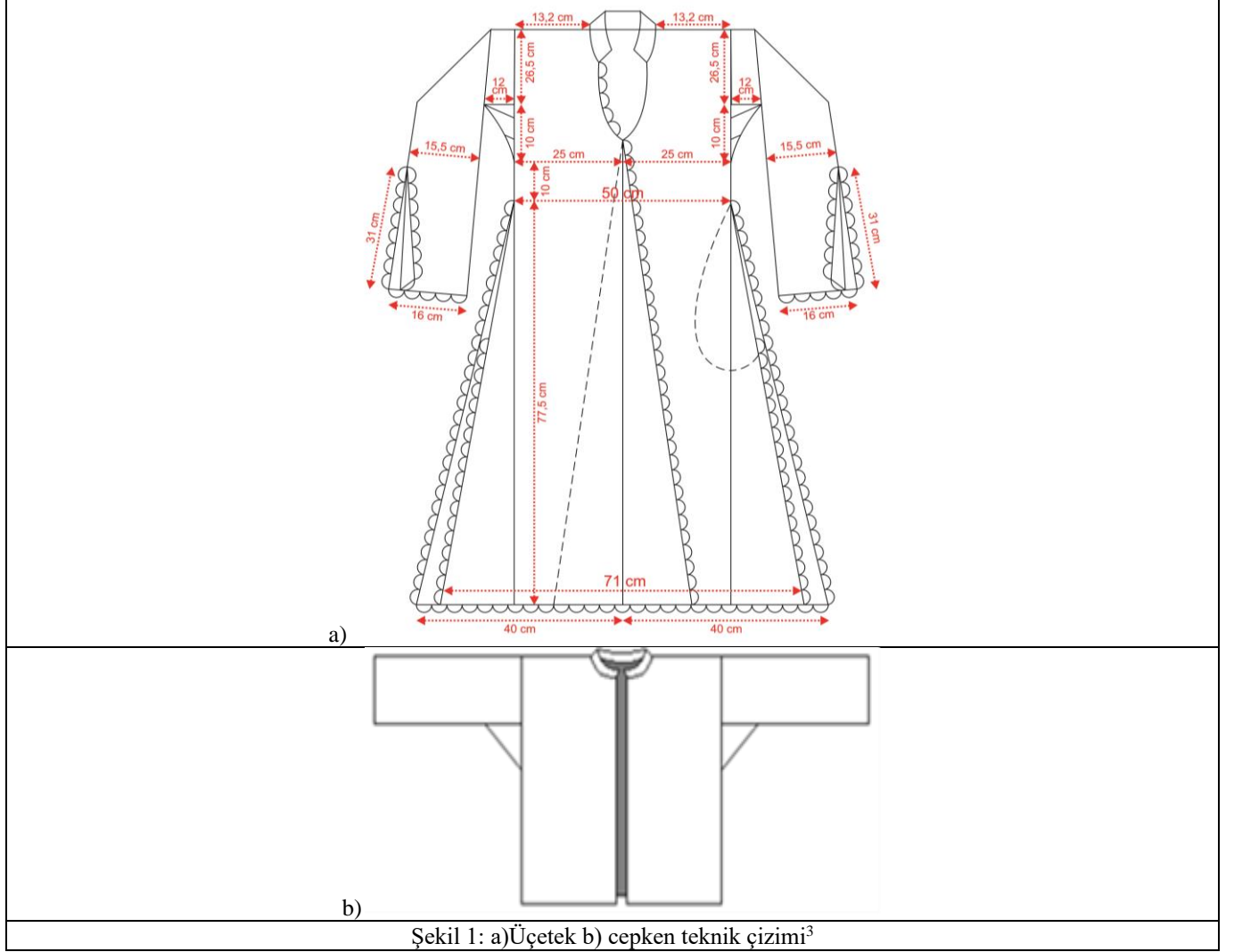
Tablo 3: Peşkir İpliklerinin Renk Analizi

Eserlerin konservasyon öncesi ve sonrası detay fotoğrafları çekilmiştir (Fotoğraf 9). Ayrıca eserlere özgü tespit raporu hazırlanmıştır (Tablo 4).

Eser adı: Gelinlik	Envanter no:	Eserin bulunduğu yer: Ankara		
Eserin türü: Entari, Cepken ve Peşkir	Eserin dönemi: 19.yy	İnceleme tarihi: 06.01.2020		
Mevcut Durumu	İyi	Kısmen İyi x	Kötü	
Bozulma Durumu				
Yırtılma x	Sökülme x	Boya akması	Metal iplik kaynaklı deformasyon x	Yanlış depolama
Delik	Kırışıklık x	Güve yeniği	Oksidasyon	Diğer
Doku kaygı	Katlanma izi x	Böceklenme	Metal iplikte kararma x	
Liflerde kırılma x	Liflerde sertleşme	Lekelenme x	Süsleme materyali kaybı x	
Gevşeme	Renklerde solma	Kir/toz x	Yanlış kullanım x	
Geçirdiği İşlemler: -				
Yapılacak Analizler: Lif analizi, Renk analizi				
Uygulanacak Temizlik Yöntemi	Kuru x	Islak x	Mekanik x	
Uygulanacak Koruma ve Onarım İşlemleri	Malzeme Düşük ayarlı vakum cihazı, cımbız, pamuk iplikler, iğne, yumuşak uçlu fırçalar, mermerşahi kumaş, havlu		Yöntem Sağlamlaştırma Belgeleme Temizlik	
Gözlem ve notlar: Eserlerin nitelik ve durumlarına uygun olarak müdahalelerde bulunulmuştur.				

Tablo 4: Eserlerin Konservasyonuna Yönelik Hazırlanan Tespit Raporu

Üçetek entari ve cepkenin teknik çizimi yapılmıştır (Şekil 1).

³ Geniş bilgi için bkz. Koç, F. ve Koca E. (2012). The Clothing Culture of the Turks, and the Entari (Part 2: The Entari, Folk Life: Journal of Ethnological Studies, Vol. 50 No. 2, 141-68, s.147.

Fotoğraf 9: Eserlerin konservasyonöncesi ve sonrası görüntüsü a)Üçetek b)Cepken c)Peşkir

SONUÇ

Çalışmaya konu olan Çankırı yöresine ait gelin giysisi hazırlanan belgeleme formu ile kayıt altına alınmış ve eserlere konservasyon müdahalelerinde bulunulmuştur. Eserlerin renk analizleri, temizlik ve sağlama işlemleri yapılmıştır. Eserlere yapılan müdahalelerde orijinal dokusunun bozulmamasına ve parça kayıplarının yaşanmamasına dikkat edilmiştir.

Eserlerde kullanılan hammaddeler organik kökenli olup, süsleme malzemesi olarak ayrıca metal iplik kullanılmıştır. Süsleme özelliklerinde genel anlamda bitkisel motiflerden oluşan bir kompozisyon hakimdir. Eserlerde lekelenme (sandık ve pas lekesi), kat izi, işlemlerde sökülme mevcut olup oldukça tozlu durumda idi. Yapılan konservasyon çalışmaları ile bu problemler giderilmeye çalışılmıştır. Konservasyon işlemleri bittikten sonra eserlerin ev ortamında saklanmasına yönelik uygulama da yapılmıştır. Üçetek entari ve cepken aralarına tülbent kumaş yerleştirilmiştir. Böylece metal ve ipek malzemenin birbirine teması, sürtünmesi önlenerek ve leke geçmesi, lif kırılma, metal iplik kaynaklı yırtılmalar engellenmeye çalışılmıştır. Peşkir de ise yine üzerine kumaş konulmuş ve rulo ile sarılmıştır. Böylece kat izi kaynaklı problemler önlenmeye çalışılmıştır.

Tekstil eserleri için genel anlamda belirlenmiş tüm tekstillere uygulanabilecek bir konservasyon yöntemi yoktur. Dolayısıyla eser ile ilgili yapılacak analizler ve çalışmalar sonucu uygulanacak işlem aşamaları belirlenmektedir. Eserler ile ilgili teknik ve konservasyon çalışmalarının yanında detaylı belgeleme çalışması da yapılmıştır. Nitekim eserler sadece konservasyon uygulamaları ile değil belgelenecek koruma altına alınmıştır. Böylece ileriki çalışmalara konu olması durumunda, eser ile ilgili belgeleme çalışmaları bitmiş olduğundan dolayı zamandan tasarruf edilecek ve gelecek nesillere aktarılmış olacaktır.

TEŞEKKÜR

Yazarlar, bu çalışmanın gerçekleşmesi konusunda destek veren ve eserlerin üzerinde çalışmada gerekli masrafları üstlenen Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü Prof. Dr. Figen Zaif'e, renk analizlerinin yapılmasında aynı üniversitenin Güzel Sanatlar Fakültesi Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü Tarihi Malzeme Araştırma ve Koruma Laboratuvarına ve entari teknik çizimini yapan aynı üniversitenin Sanat ve Tasarım Fakültesi Moda Tasarımı Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Fatma Koç'a teşekkürü bir borç bilirler.

KAYNAKÇA

- Ahunbay, Z. (2019). *Kültür Mirasını Koruma İlke ve Teknikleri*. İstanbul: YEM Yayın.
- Eskici, B. (2013). *Koruma Kuramları ve Eleştirisi*, Yayımlanmamış doktora ders notu, Gazi Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü, Ankara, Türkiye.
- Koca, E., Kumaş, N. (2015). Yitirilen Kültürel Değerler: Giresun İli Yöresel Gelin Giysileri, *Türk-İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2, 84-95.
- Koç, F., Koca E. (2012). The Clothing Culture of the Turks, and the Entari (Part 2: The Entari), *Folk Life: Journal of Ethnological Studies*, 50 (2), 141-168.
- Kuzucuoğlu, A., H. (2017). Kültürel Mirasa Yönelik Önleyici Koruma: Memori Anketi Örneği, *Art Sanat*, 7, 337-362.
- Metin, D. Y. Sterilizasyon-Dezenfeksiyon Yöntemleri, http://dent2.ege.edu.tr/dosyalar/kaynak/314_agizmikrobiyolojisi/114.pdf, Erişim tarihi: 23.06.2020
- Soysaldı, A. (2012). Tren Sesi Eşliğinde Kurtuluş Hazırlıkları, *TCDD Milli Mücadele dönemi Atatürk Konutu ve Vagondaki Bazı Tekstil Eserlerin Konservasyon ve Restorasyon Uygulama Raporu*, T.C. Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı.
- Timar Balazsy, A., Eastop, D. (2011). *Chemical Principles of Textile Conservation*. Routledge: Nevyork, USA.
- Tozun, H. (2017). Özel Bir Koleksiyona Ait Metal İşlemeli Örtülerde Oluşan Bozulmaların Tespiti ve Belgenmesi, *Sanat ve Tasarım*, 20, 271-285.
- URL 1: <http://www.lugatim.com/s/kaytanc%C4%B1>, Erişim Tarihi: 18.07.2020
- URL 2: <http://www.lugatim.com/s/kaytan> Erişim Tarihi: 18.07.2020
- URL 3: https://www.si.edu/mci/english/learn_more/taking_care/stains.html - Smithsonian Museum Conservation Institute Erişim Tarihi: 05.07.2020
- URL 4: <http://www.vam.ac.uk/content/articles/c/cleaning-textiles/> Erişim Tarihi: 05.07.2020
- Uzgidim, G., Akyol, A. A. (2019). Prof. Ülker Muncuk Müzesi Arşivinde Bulunan Bozulmaya Uğramış Peştemallerin Korunmasına Yönelik İncelemeler, 21.Uluslararası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, *Akdeniz Sanat*, 13, Özel Sayı, 381-388.